Узбагачэнне слоўнікавага запасу навучэнцаў I класа на ўроках беларускай мовы

Н. У. МУРАШКА,
магістр, настаўнік пачатковых класаў СШ № 196 г. Мінска

Курс беларускай мовы ў I класе агульнаадукацыйных школ з рускай мовай навучання і выхавання з’яўляецца вусным. Сярод яго дамінуючых задач можна вылучыць наступныя: фарміраванне ўменняў асэнсавана ўспрымаць беларускае маўленне на слых і актыўна карыстацца лексічным багаццем мовы [1].

На кожным уроку вучні I класа знаёмяцца з новымі беларускімі словамі, і часцей за ўсё гэта адбываецца сітуатыўна, калі яны сустракаюцца ў вучэбных тэкстах. Тлумачэнне лексічнага значэння слова не забяспечвае трывалага папаўнення слоўнікавага запасу, таму неабходна мэтанакіраваная і сістэматычная работа, якая магла б гарантаваць загадзя запланаваны вынік.

Знаёмства з новымі словамі ў I класе адбываецца згодна з праграмай і метадычнымі парадамі па схеме, “... некалькі лексічных груп, кожнай з якіх прысвечаны асобны ўрок, аб’ядноўваюцца ў больш буйную групу тэматычнай лексікі” [2, с. 6], з апорай на малюнак.

Акрамя таго, метады і прыёмы работы са словамі павінны адпавядаць раздзелам вуснага курса беларускай мовы (“Вучымся слухаць і вымаўляць”; “Вучымся слухаць і адказваць”; “Вучымся слухаць, чытаць і адказваць”), якія звязаны з пераносам навыку чытання з рускай мовы на беларускую.

Такім чынам, сістэматычная работа з мэтай узбагачэння слоўнікавага запасу павінна адбывацца з апорай на:

- праграмныя патрабаванні;
- малюнак;
- перанос навыку чытання.

Пад словазлучэннем “апора на малюнак” неабходна разумець ілюстраванне вучэбнага матэрыялу, якое дапаўняе вуснае тлумачэнне і ажыццяўляецца непасрэдна падчас урока. Візуальнае суправаджэнне інфармацыі значна павышае ўзровень яе засваення.

У педагогіцы гэта называецца прынцыпам нагляднасці ў навучанні, рэалізацыя якога залежыць ад якасці дыдактычных матэрыялаў і тэхнічных сродкаў, валодання настаўнікам навыкамі іх выкарыстання, створаных у адукацыйных установах умоў для ажыццяўлення вучэбнага працэсу. Усе гэтыя фактары ў сукупнасці даюць магчымасць педагогу творча прымяняць наглядныя сродкі адпаведна з пастаўленай дыдактычнай задачай, асаблівасцямі навучальнага матэрыялу і іншымі канкрэтнымі ўмовамі.

Ілюстраванне вучэбнага матэрыялу на ўроках беларускай мовы ў I класе можа мець наступныя формы:

- дэманстрацыйны матэрыял — друкаваныя прадметныя ці сюжэтныя малюнкі, плакаты, карткі і інш.;
- размалёўкі;
- прэзентацыі;
- малюнкі, выкананыя навучэнцамі.

Прадэманструем некаторыя метады і прыёмы работы, скіраваныя на ўзбагачэнне слоўнікавага запасу, з выкарыстаннем розных формаў ілюстравання вучэбнага матэрыялу.

Паказ. Паказ прадмета — самы просты спосаб запамінання слова, які часам можа абмяжоўвацца дэманстраваннем *прадметнага* (для назоўніка ці прыметніка) або *сюжэтнага* (для дзеяслова) малюнкаў. Гэты прыём выкарыстоўваецца для тлумачэння слоў з пэўным значэннем.

На ўроках беларускай мовы паказ звычайна ажыццяўляецца з дапамогай самога прадмета ці з’явы і дэманстрацыйнага матэрыялу (плакатаў, малюнкаў, картак; *гл. фота 1*) або з дапамогай мультымедыйнай прэзентацыі, якая дэманструецца на экране манітора, тэлевізара, электроннай дошкі, праектара і г. д.

Фота 1. Дэманстрацыйны матэрыял па тэме “Я і навакольны свет. Надвор’е, з’явы прыроды”

Чароўная скарбонка. Гэта просты наглядны спосаб назапашвання і выкарыстання на практыцы

слоў. Скарбонка ўяўляе сабой упрыгожаную кардонную скрынку *(фота 2)*, у якую збіраюцца ілюстрацыі з вывучанымі словамі. Для работы са скарбонкай лепш за ўсё падыходзіць такі дэманстрацыйны матэрыял, як карткі ці малюнкі.

Фота 2. "Чароўная скарбонка"

1 этап: назапашванне слоў. У скарбонку трапляюць словы, якія былі вывучаны на ўроку.

2 этап: актыўнае выкарыстанне. Настаўнік ужывае змешчаныя ў скарбонцы словы з мэтай паўтарэння, замацавання, кантролю.

Скарбонка дазваляе педагогу арганізаваць розныя формы работы са словамі на ўроку: франтальную, індывідуальную, парную, групавую. Разгледзім некалькі прыкладаў.

Франтальная форма работы.

- **Гульня "Назаві слова".** Настаўнік паказвае прадметныя малюнкі, а вучні разам альбо адзін за адным (па чарзе) называюць слова. Пажадана, каб педагог прадэманстраваў адпаведны набор малюнкаў некалькі разоў запар, павялічваючы тэмп.

Індывідуальная форма работы.

- Вучань выходзіць да дошкі, дастае некалькі малюнкаў і называе тое, што на іх намалявана.
- **Гульня "Дапоўні".** Настаўнік пачынае сказ, а вучань дапаўняе яго падыходзячым па сэнсе словам і шукае ў скарбонцы адпаведны малюнак.

Настаўнік: У лесе збіраюць …

Вучань: Суніцы.

Парная форма работы.

- **Гульня "Назаві словы".** Два вучні выходзяць да дошкі, адзін дастае малюнкі са скарбонкі, другі называе, што на іх намалявана. Потым вучні мяняюцца ролямі.
- **Гульня "Знайдзі прадмет".** Першы вучань называе прадметы, малюнкі якіх павінен дастаць са скарбонкі другі вучань.

Групавая форма работы.

- Навучэнцы падзяляюцца на тры групы (па радах). Вучні з першай групы дастаюць са скарбонкі па чарзе тры малюнкі, а дзеці з другой групы называюць адпаведныя словы. Пасля малюнкі выцягваюць вучні з другой групы, а дзеці з трэцяй групы адказваюць. Затым вучні з трэцяй групы дастаюць і паказваюць малюнкі дзецям першай групы, а тыя называюць словы. Перамагае група, якая не дапусціла памылак.
- **Гульня "Кракадзіл".** Вучні падзяляюцца на некалькі груп, кожная з якіх атрымлівае шэраг малюнкаў. Потым адна група паказвае свае словы з дапамогай рухаў і жэстаў, а дзве другія — адгадваюць. Кожная група выступае па чарзе. Перамагае тая група, якая дала больш правільных адказаў. *(Трэба адзначыць, што для гэтай гульні падыйдуць толькі тыя словы, якія можна паказаць рухамі ці жэстамі.)*

Стварэнне тэматычнага асяроддзя [3]. Яшчэ адзін просты спосаб — гэта размяшчэнне малюнкаў са словамі, якія вывучаюцца, у класе, на ўзроўні вачэй дзяцей *(фота 3)*. Добраму запамінанню слоў спрыяюць якасныя яркія прадметныя ці сюжэтныя малюнкі.

Фота 3. Тэматычнае асяроддзе
"Я і мая школа. Вучэбныя рэчы"

Паколькі ўрок беларускай мовы ў I класе праводзіцца адзін раз на тыдзень, словы, якія размяшчаюцца на сценах, шафах і г. д., могуць знаходзіцца там да наступнага ўрока.

Стварэнне тэматычнага асяроддзя можна ажыццяўляць і з дапамогай дзіцячых размалёвак з выявамі патрэбных прадметаў, якія настаўнік раздае вучням. Навучэнцы іх самі размалююць, а затым развесяць у класе.

У час работы з размалёўкай важнае значэнне мае подпіс да прадметаў. Пісаць на беларускай мове навучэнцы I класа яшчэ не ўмеюць, а навык чытання паступова пераносіцца з рускай мовы, таму мэтазгодна ў якасці подпісу да малюнка пакідаць контур літар, якія вучні таксама могуць размаляваць. Гэта абумоўлена тым, што, пакуль размалёўваюцца літары, вучні некалькі разоў чытаюць іх (ці толькі знаёмыя літары) і запамінаюць словы.

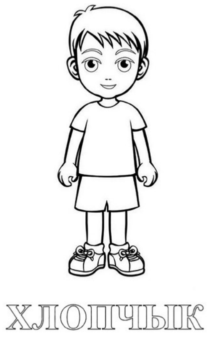

Прыклад размалёўкі для работы са словамі

Стварэнне тэматычных ілюстрацыйных слоўнікаў [3]. З дапамогай размалёвак або

дзіцячых малюнкаў можна рабіць тэматычныя ілюстрацыйныя слоўнікі. Яны вельмі зручныя, бо лёгкія ў стварэнні і прымяненні і заўсёды знаходзяцца пад рукамі. Акрамя таго, гэта яшчэ і цікавы творчы працэс, у якім задзейнічаны ўсе навучэнцы.

Стварэнне калажоў па зададзенай тэме [3]. Гэта цікавы варыянт вывучэння і замацавання слоў з дапамогай дзіцячых размалёвак.

Настаўнік дзеліць клас на некалькі груп, якім прапаноўваецца тэма калажу і размалёўкі з адпаведнымі прадметамі. Кожны ўдзельнік групы расфарбоўвае свой прадмет і подпіс да яго, а затым выразае іх па контуры. Выява прадмета і подпіс да яго выразаюцца паасобку. Пасля таго як кожны вучань скончыў сваю частку працы, група абмяркоўвае кампазіцыю і стварае калаж. На апошнім этапе навучэнцы размяшчаюць подпіс да кожнага малюнка.

Выяўленчая дыктоўка. Творчы спосаб кантролю атрыманых ведаў з дапамогай дзіцячых малюнкаў.

Кожны навучэнец атрымлівае аркуш паперы, які дзеліць на чатыры часткі. Настаўнік называе чатыры словы на пэўную тэму, а дзеці малююць названыя прадметы. Пасля вучні атрымліваюць надрукаваныя назвы прадметаў і прыклейваюць іх да адпаведных малюнкаў. Такім чынам можна назапасіць выдатны выяўленчы слоўнік.

Малюнкавы тэст. Гэта яшчэ адзін варыянт кантролю атрыманых ведаў з выкарыстаннем дэманстрацыйнага матэрыялу, які праводзіцца і ў выглядзе гульняў “Знайдзі патрэбны малюнак” ці “Што лішняе?”, і ў выглядзе звычайнага тэста.

- **Гульня “Знайдзі патрэбны малюнак”.** Настаўнік вывешвае на дошцы малюнкі і прысвойвае ім адпаведныя нумары. Потым называе адно слова і просіць вучняў запісаць на невялікім аркушы паперы нумар малюнка, якому слова адпавядае.
- **Гульня “Што лішняе?”** з’яўляецца адваротным варыянтам папярэдняй гульні. Настаўнік вывешвае на дошцы малюнкі і надае ім адпаведныя нумары. Затым ён называе тры словы, якія прадстаўлены на малюнках. Дзецям неабходна запісаць нумар таго малюнка, назва выявы якога не прагучала.

З цягам часу, калі вучні навучацца чытаць словы, тэст можна праводзіць у больш класічнай форме: настаўнік паказвае малюнак і называе тры варыянты адказу, з якіх неабходна выбраць нумар правільнага і запісаць яго.

Малюнкавыя тэсты можна праводзіць як з дапамогай дэманстрацыйнага матэрыялу, так і з дапамогай мультымедыйнай прэзентацыі. Перавага выкарыстання прэзентацыі ў тым, што яна дазваляе:

- рабіць урокі беларускай мовы больш цікавымі, пазнавальнымі, насычанымі, прадуктыўнымі і эмацыянальна багатымі;
- павышаць матывацыю ў дзяцей да вывучэння роднай мовы.

Фрагмент мультымедыйнай прэзентацыі па тэме “Я і мая школа. Настаўніца і вучні”

Прыём “Дапоўні расказ”. Гэта прыём абагульнення і замацавання вывучанага матэрыялу (лексічных адзінак). Праводзіцца з дапамогай дэманстрацыйнага матэрыялу ці мультымедыйнай прэзентацыі.

Варыянт 1. Настаўнік чытае невялікі тэкст, аднак замест тых слоў, якія навучэнцы ўжо ведаюць, паказвае малюнак. Вучні замяняюць малюнак (называюць) адпаведным словам.

Варыянт 2. Настаўнік раздае ці паказвае на слайдзе мультымедыйнай прэзентацыі тэкст, у якім некаторыя словы заменены малюнкамі. Навучэнцы вымаўляюць словы і чытаюць тэкст. Такую работу можна праводзіць у парах, групах або індывідуальна.

Такім чынам, выкарыстанне дэманстрацыйнага матэрыялу, дзіцячых размалёвак і малюнкаў, мультымедыйных прэзентацый у сукупнасці з канкрэтнымі метадамі і прыёмамі дае магчымасць зрабіць працэс узбагачэння слоўнікавага запасу больш эфектыўным і камфортным для навучэнцаў.

УВАГА

З мэтай дапамогі настаўнікам у падрыхтоўцы да ўрокаў прапануецца падборка дэманстрацыйнага матэрыялу, размалёвак і мультымедыйных прэзентацый да вучэбнага дапаможніка па вучэбным прадмеце “Беларуская мова” для I класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання (аўтары Н. У. Антонава і Г. А. Галяш). Гэтыя матэрыялы будуць размяшчацца ў мультымедыйным дадатку да навукова-метадычнага часопіса “Пачатковая школа” пачынаючы з № 9/2021, па 4 камплекты — да 4 урокаў у кожным нумары (гл. табліцу ў № 8/2021, с. 64).

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце “Беларуская мова” для I класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання і выхавання [Электронны рэсурс] / Нац. адукацыйны партал Нац. ін-та адукацыі. — Рэжым доступу : https://adu.by/ru/homepage/obrazovatelnyj-protsess-2021-2022-uchebnyj-god/obshchee-srednee-obrazovanie-2021-2022/303-uchebnye-predmety-i-iv-klassy-2020-2021/3797-i-klass.html. — Дата доступу : 14.07.2021.
2. Антонава, Н. У. Беларуская мова : план-канспект урокаў : 1 клас / Н. У. Антонава, Г. А. Галяш. — 4-е выд. — Мінск : Аверсэв, 2020. — 138 с.
3. Niebuhr-Siebert, S. Kinder mit Deutsch als Zweitsprache in der Grundschule / S. Niebuhr-Siebert, H. Baake. — Stuttgart : W. Kohlhammer GmbH, 2014. — 326 s.

Фота і слайды аўтара.

У мультымедыйным дадатку — прэзентацыі і дадатковы матэрыял да ўрокаў 1–4 па вучэбным прадмеце “Беларуская мова”.